WARIES MISDAADREEKS · Nº 166

Droogvallen in Haarlemmermeer

De zaak van de jenever in de Ringvaart

MISDAADPUZZEL IN BRIEVEN EN KAARTEN
1850 · 1852

Uitgeverij Waries

Over deze trommel

Dit boek bevat de inhoud van een blikken trommel. Erin zat een bundel brieven, samengebonden met een lint, en een rol met kaartjes en tekeningen op dun papier. De oudste brief is van oktober 1850, de laatste van april 1852. Het zijn de jaren waarin het Haarlemmermeer, een binnenzee tussen Haarlem, Leiden en Amsterdam, door drie stoomgemalen werd leeggepompt.

De meeste brieven zijn geschreven door Gerrit Wolters, een jonge polderwerker uit Kampen, aan zijn moeder Aaltje. Hij woonde in een keet op de ringdijk, vlak bij het stoomgemaal de Cruquius, en werkte eerst als grondwerker, later als losser op een kolenschuit die de kolen voor het gemaal aanvoerde. Zijn moeder schreef terug. In februari 1852 werd Gerrit aangehouden, met twee ankers jenever in zijn kist. Daarna komen er andere brieven in de bundel: van een advocaat, een commies van de accijnzen, een kolenhandelaar, een tapster, een winkelier, een opzichter, een machinist en een vroedvrouw. De advocaat legde alles op datum. Zo vind je het hier ook.

De stukken zijn genummerd van 1 tot 42. Spelling en zinsbouw zijn waar nodig van nu, zodat je niet over de oude schrijfwijze struikelt; waar iemand een woord op zijn eigen manier schreef, is dat zo gelaten. De kaartjes en tekeningen zijn opnieuw getekend naar de originelen. Maten staan in de namen van toen: een *el* is een meter, een *palm* een decimeter, een *duim* een centimeter, een *pond* een kilo. Een *anker* is een vaatje van ongeveer veertig liter, zo'n drie palm hoog. Gevuld met jenever drijft het.

Hoe je dit boek speelt

Dit is een puzzelboek. Je leest de stukken als een rechercheur: met potlood, met de werkbladen achterin en met de kaartjes erbij. Achter het dossier vind je onder *Aan de lezer* vijf vragen. Beantwoord ze op het antwoordformulier, en gebruik waar je vastzit de hints, die op hun kop staan zodat je niet per ongeluk te veel leest. Pas als alles is ingevuld, open je de verzegelde oplossing.

Reken op twee tot vier uur. Je kunt het alleen spelen of samen, door de stukken te verdelen en elkaar voor te lezen wat je vindt. Let op data, weekdagen en tijden, op wie wat kón weten, en op hoe mensen schrijven. Alles wat je nodig hebt, staat in het boek.

Inhoud

HET DOSSIER

Deel I · Aankomst (stuk 1-6) 7

Deel II · Vracht voor de Cruquius (stuk 7-17) 18

Deel III · IJs en dooi (stuk 18-24) 34

Deel IV · Na de maandag (stuk 25-42) 44

HET SLOTDEEL

Aan de lezer: vijf vragen 70

Werkbladen 71

Antwoordformulier 75

Hints 77

De oplossing (verzegeld) 82

Nawoord 89

Wie er schrijven en wie er voorkomen

IN KAMPEN

Aaltje Wolters, weduwe en wasvrouw, de moeder van Gerrit. Met haar dochters Grietje (in dienst) en Jantje.

Meester Bolt, schoolmeester in Kampen, die Aaltje af en toe raadpleegt.

AAN DE RINGDIJK BIJ DE CRUQUIUS

Gerrit Wolters, 23 jaar, uit Kampen. Polderwerker, later losser van de kolenschuit Jonge Willem.

Teun Visser, uit Zwartsluis, Gerrits slaapmaat in de slaapkeet.

Jacoba (Coba) Kraaij, weduwe, houdt de tapperij de Zwarte Keet en neemt kostgangers.

Abraham Duijf, winkelier in het kamp, schrijft brieven voor wie het zelf niet kan en brengt de post naar Haarlem.

Willem van Mourik, opzichter van de aanneming Sterck & Co., die de tochten graaft.

OP HET WATER EN IN HAARLEM

Dirk Bavelaar, schipper van de Jonge Willem. Zijn vrouw Marretje en zoon Arie wonen in Haarlem.

Frans Ruijsch, kolenhandelaar met een werf aan het Spaarne, levert de kolen aan het gemaal.

Piet Smaal, nachtwaker op de werf van Ruijsch. **Verhoef**, meesterknecht op de werf.

H. Lantinga, commies der accijnzen te Haarlem.

Mr. Cornelis Tholen, advocaat te Haarlem.

L. Boogaard, klerk bij de stedelijke accijns van Haarlem.

BIJ HET GEMAAL EN IN HEEMSTEDE

J. Overdijk, eerste machinist van de Cruquius. Het gemaal heeft ook een weger, die de kolen telt.

DEEL I

Aankomst

oktober 1850 *tot februari* 1851

Gerrit Wolters komt aan in het kamp op de ringdijk bij de Cruquius. Hij leert de dijk, de Keet en hun bewoners kennen, en tekent voor zijn moeder waar hij is. Zijn moeder schrijft terug uit Kampen.

I

Gerrit Wolters aan zijn moeder Aaltje Wolters, Kampen
Aan de ringdijk bij de Cruquius · zondag 13 oktober 1850

Lieve Moeder,

Ik ben er. Woensdag tegen de avond kwam ik met de schuit van Amsterdam over Halfweg en toen nog drie uur te voet langs de Ringvaart, met de kist op de kar van een boer die dezelfde kant op moest. Hij vroeg een dubbeltje en ik heb hem er een gegeven, want mijn armen waren al lam van het schip. U hoeft niet te schrikken van wat ik nu schrijf: het is hier anders dan ik dacht, maar het is goed.

Ik dacht dat het meer een meer zou zijn zoals het Zwarte Water bij Hasselt, met riet en eenden. Het is groter dan alles. Als u op de dijk staat en u kijkt naar het oosten, dan ziet u geen overkant, alleen grijs water en heel ver iets wat een toren kan zijn of een wolk. En toch wordt het leeggepompt. Dat doen drie stoomgemalen, de Leeghwater in het zuiden, de Lynden in het noordoosten en de Cruquius hier bij ons, en ze gaan dag en nacht. De Cruquius staat op nog geen kwartier lopen van mijn bed. Het is een gebouw als een kasteel met een torentje erop, en uit de muren steken acht grote ijzeren armen die ze balansen noemen. Die gaan op en neer, allemaal tegelijk, en elke keer dat ze zakken stort er een rivier van meerwater in de Ringvaart. Ik heb de slagen geteld bij de klok van de

opzichter: vijf in een minuut. 's Nachts hoor je ze door de planken. De eerste nacht dacht ik dat ik nooit zou slapen, en de tweede nacht sliep ik als een os.

De Ringvaart is het grote kanaal dat om het hele meer heen gegraven is. Tussen de Ringvaart en het meer ligt de ringdijk, en op die dijk staan de keten waar wij in wonen. Ik heb een plaats in de slaapkeet bij de Zwarte Keet. Zo heet de tapperij van de weduwe Kraaij, omdat de planken met teer zijn ingesmeerd tegen de regen. De weduwe heet Jacoba, maar iedereen zegt Coba. Ze kookt voor ons, vraagt negen stuivers in de week voor de pot en twee voor de kist. Mijn kist staat in haar voorkamer bij die van de anderen, want in de slaapkeet is geen plaats. Wees maar niet bang: de deur gaat 's nachts op slot. Waar de sleutel hangt weet het halve kamp, maar dat zeg ik er niet bij.

Ik ben aangenomen bij de aanneming Sterck en Compagnie. Wij graven de tochten waar later, als het meer leeg is, het water naar de gemalen moet lopen. Dat werk doen wij nu al, aan de randen, waar het meer al droog begint te vallen. Het is slik, Moeder, slik tot je knieën, en het ruikt naar dooie vis. Ik verdien vijfenzestig cent in de dag als het niet regent, en het regent hier niet meer dan in Kampen. Onze opzichter heet Van Mourik, een lange man uit Utrecht met een horloge aan een ketting dat hij steeds openklapt. Hij is streng maar hij scheldt niet.

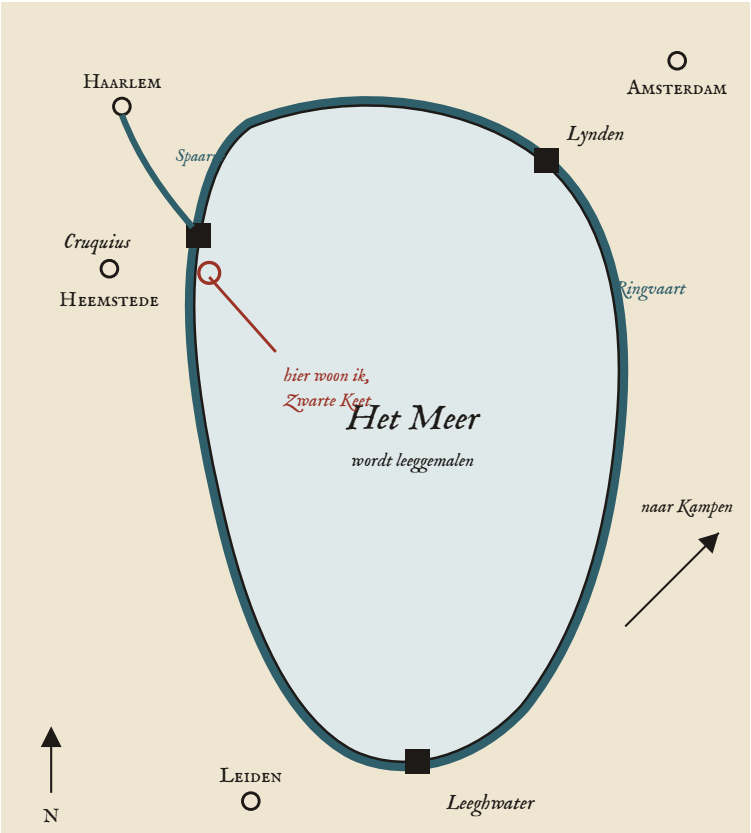
Ik heb een kaartje voor u getekend, dan weet u waar ik ben. Het meer heb ik maar ongeveer gedaan, want niemand kan het in één keer zien. Waar het rode rondje staat, daar slaap ik. Kampen ligt buiten het papier, de pijl wijst ernaartoe.

Groet Grietje en Jantje van mij, en zeg tegen Grietje dat ze de kat niet in mijn bed moet laten. Ik schrijf weer als ik wat te

vertellen heb, en dat zal niet lang duren, want er is hier elke dag iets.

Uw liefhebbende zoon

Gerrit

Kaartje 1 · Bij de brief van 13 oktober 1850 (getekend door Gerrit Wolters).

2

Aaltje Wolters aan haar zoon Gerrit
Kampen · zondag 20 oktober 1850

Beste Gerrit,

Je brief kwam vrijdag en de port was tien cent. Dat is veel geld, maar het is het waard. Grietje heeft hem twee keer voorgelezen aan de buurvrouw en die zei: dan is hij tenminste niet verdronken. Dat had ze blijkbaar gedacht.

Ik heb je kaartje aan de muur gezet boven de tafel. Het is een mooi kaartje, maar je hebt Haarlem wel erg dicht bij het water getekend. Meester Bolt zegt dat het daar zo hoort. Hij zegt ook dat die stoommachines uit Engeland komen en meer kolen eten dan heel Kampen in een winter stookt. Kijk dus uit voor de vonken.

Negen stuivers voor de pot is niet te veel als ze goed kookt. Eet je wel genoeg? Jij vergeet te eten als je ergens naar staat te kijken, dat deed je al toen je vijf was. En draag de wollen kousen. Slik is koud.

Wat de tapperij aangaat: jij weet hoe je vader was en hoe het met hem afgelopen is. Ik zeg niets meer, je bent oud genoeg. Maar ik zeg het toch.

Schrijf me wanneer je kunt. Ik heb liever een brief met niets erin dan geen brief. Jantje laat zeggen dat de kat al in je bed slaapt en dat zij er niets aan kan doen.

God zegene je.

Uw moeder A. Wolters

3

Gerrit Wolters aan zijn moeder
Zwarte Keet, ringdijk · zondag 17 november 1850

Lieve Moeder,

Uw brief heb ik gekregen en ik draag de kousen. Ze zijn al twee keer gestopt, door Coba, die zegt dat ik loop als een paard.

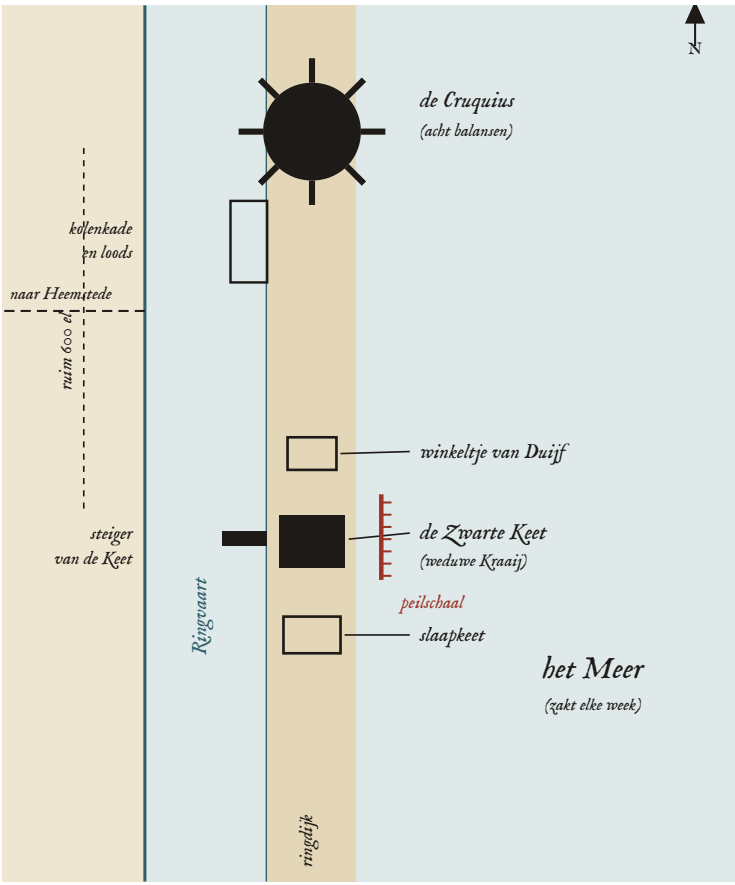
Ik moet u wat over het kamp vertellen, want u vraagt het en omdat het hier een eigen dorp is geworden zonder dat het een

dorp is. Van de Cruquius naar het zuiden staan op de dijk eerst een paar loodsen, dan een winkeltje, dan de Zwarte Keet met haar steiger aan de Ringvaart, en dan onze slaapkeet. Ik heb het weer getekend. Wie het te ver vindt om naar Heemstede te lopen, koopt alles bij het winkeltje. Dat is van een zekere Abraham Duijf, een man van in de vijftig met een bril en inktvingers. Hij verkoopt garen, tabak, zeep, brood als de bakker niet komt, en schrijfpapier, en voor wie niet schrijven kan, schrijft hij de brieven. Een halve stuiver voor een korte brief, een hele voor een lange. Hij heeft een mooie hand, dat moet gezegd.

Wij zijn met twaalf in de slaapkeet. Mijn buurman is Teun Visser uit Zwartsluis, dus bijna een stadgenoot. Hij is sterk als een balk, en hij kan geen letter lezen. Hij heeft een meisje in Zwartsluis dat Hilletje heet en hij laat Duijf om de veertien dagen een brief aan haar schrijven. Ik heb aangeboden het voor niets te doen, maar Teun schaamt zich voor mij, zegt hij, en niet voor Duijf, want die is ervoor.

Het meer zakt. Bij de Zwarte Keet staat een peilschaal in het water, een paal met streepjes, die de aanneming heeft laten zetten. Elke maandag schrijft Van Mourik op hoeveel het gezakt is sinds het begin van het malen. Nu staat het op zeventien palm, dat is anderhalve el en nog wat. Het water trekt zich terug van de dijk als een kleed dat iemand langzaam van de tafel haalt. Waar eerst een el water stond, lopen nu reigers. Er komen dingen boven: een roeiboot zonder bodem, palen van een oude visweer, een klomp. Van Mourik zegt dat er in het meer meer ligt dan wij denken. Vroeger, toen het nog een open meer was, voeren hier allerlei schuiten tussen Haarlem en Leiden en Amsterdam, en wat er overboord ging is er nog.

Het werk is zwaar maar ik went eraan. Wij graven met de schop en de kruiwagen, op planken, en als de plank wegglijdt

Kaartje 2 · Bij de brief van 17 november 1850: de dijk tussen de Cruquius en de slaapkeet.

4 **Gerrit Wolters** aan zijn moeder
Zwarte Keet · zondag 22 december 1850

Lieve Moeder,

Het vriest. Al vijf dagen ligt er ijs op de randen van het meer en op de Ringvaart, en de aanneming heeft ons naar huis gestuurd, voor zover wij een huis hebben, dus zitten wij in de Keet. Ik heb geld genoeg om de pot te betalen tot februari,